

Opieka nad dziećmi w wieku do lat 3 w wybranych krajach Unii Europejskiej

Agnieszka Sowa-Kofta

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych

Warszawa, styczeń 2023

Spis treści

Wprowadzenie.....	3
1. Opieka i edukacja dzieci do lat 3 w krajach EU – podstawowe dane.....	4
2. Dostęp do placówek i jakość wczesnej opieki i edukacji dzieci w wybranych krajach EU6	
2.1. Szwecja.....	6
2.2. Holandia.....	10
2.3. Czechy	13
2.4. Litwa.....	17
3. Podsumowanie.....	19

Wprowadzenie

Raport ma na celu przybliżenie systemów opieki nad dzieckiem do lat 3 w wybranych krajach europejskich: Szwecji, Holandii, Czechach oraz na Litwie. Analiza przeprowadzona jest w szczególności pod kątem realizacji zapisów kamienia milowego A57G Krajowego Planu Odbudowy, którego zadaniem jest przygotowanie wdrażania standardów jakości opieki nad dziećmi do lat 3, w tym wytycznych edukacyjnych i standardów jakości opieki nad dziećmi oraz zapewnienia wysokiej jakości usług edukacyjnych i opiekuńczych. Stąd szczególna uwaga poświęcona jest zapewnieniu dostępności do opieki nad dzieckiem do lat 3 w wybranych krajach UE oraz kwestii metod zapewnienia jakości w opiece nad dzieckiem. Zebrane dane i informacje pozwolą na pogłębienie wiedzy o funkcjonowaniu systemów opieki nad dziećmi do lat 3 w krajach europejskich. Informacje przedstawione w raporcie zostały zgromadzone przy wykorzystaniu metod analizy materiałów zastanych, w tym analiz i raportów organizacji międzynarodowych, dokumentów krajowych dotyczących programów opieki i edukacji. Dodatkowo, na potrzeby raportu zebrane zostały wypowiedzi przedstawicieli administracji rządowej szczebla centralnego. Wypowiedzi te dotyczyły:

- Mechanizmów poprawy dostępu do opieki instytucjonalnej nad dziećmi do lat 3, w tym dostępności cenowej tejże opieki,
- Wymogów wobec kwalifikacji kadry i warunków pracy z perspektywy zapewnienia odpowiedniej jakości opieki instytucjonalnej nad dziećmi do lat 3,
- Wprowadzonych programów edukacyjnych oraz metod ich wdrażania w opiece instytucjonalnej nad dziećmi do lat 3,
- W jaki sposób wprowadzone programy edukacyjne odpowiadają na potrzeby rozwoju społecznego i emocjonalnego dzieci w opiece do lat 3,
- Monitoringu i ewaluacji jakości opieki i edukacji w opiece instytucjonalnej nad dziećmi do lat 3.

Opieka i edukacja dzieci we wczesnej fazie ich rozwoju (od urodzenia do 6 roku życia) postrzegana jest w literaturze jako szczególnie ważna dla ich dalszego rozwoju emocjonalnego, budowania kompetencji społecznych oraz kompetencji poznawczych.

Należy podkreślić, że usługi opieki formalnej nad dziećmi od urodzenia do wieku szkolnego są bardzo zróżnicowane i stosunkowo rzadko precyzyjnie wpisują się w definicje wprowadzone na poziomie międzynarodowych. Zróżnicowania dotyczą wieku rozpoczęcia opieki i edukacji formalnej, relacji między zorientowaniem na opiekę i na edukację, stopnia sformalizowania programów edukacyjnych. Stąd też opisując poszczególne krajowe rozwiązania w opiece nad dziećmi od urodzenia do rozpoczęcia wieku szkolnego wskazujemy na różne granice wiekowe dostępnej opieki, odmienne nazwy i instytucje (opieka żłobkowa, opieka przedszkolna) zgodnie z krajowymi regulacjami.

Opiekę formalną nad dziećmi najmłodszymi, zgodnie z przyjętymi międzynarodowymi standardami (ISCED-0), definiują następujące kryteria: odpowiednie i celowe wartości edukacyjne, wykwalifikowany personel, odbywanie opieki w warunkach zinstytucjonalizowanych z określonym minimalnym gwarantowanym czasem opieki oraz skierowanie do dzieci w wieku od urodzenia (definicja ISCED 2011). Odnotowując

zróżnicowanie form opieki pod względem jej charakteru, miejsca świadczenia, godzin otwarcia, programów edukacyjnych i opłat, OECD podkreśla, że wczesna opieka nad dzieckiem w istocie dotyczy wszystkich zinstytucjonalizowanych form opieki nad dziećmi od urodzenia do osiągnięcia wieku szkolnego, łącząc więc opiekę bardzo wczesną (żłobkową) z opieką przedszkolną (OECD 2016). Na rzecz tej definicji przemawia również fakt, że obowiązkowe uczestnictwo w programach edukacyjnych dla dzieci rozpoczyna się w różnych krajach w odmiennym wieku, pomiędzy 3 a 5 rokiem życia, a wiek szkolny między 5 a 7 rokiem życia.

Złożonym pojęciem jest również jakość opieki nad małym dzieckiem przebywającym w opiece formalnej. Rozróżnia się **jakość związaną ze standardami opieki** (*structural quality*), w tym wymogami dotyczącymi wielkości grupy, relacją podopiecznych do nauczycieli, wymogami formalnymi dotyczącymi wykształcenia nauczycieli, oraz **jakość związaną z procesem i efektami** (*process quality*), która odnosi się do codziennych doświadczeń dzieci, ich rozwoju psychicznego, społecznego, emocjonalnego i edukacyjnego (Slot 2014, OECD 2022).

Jakość i standardy opieki nad dziećmi do lat 3 mają wiele wymiarów. W przyjętych wytycznych i wskaźnikach opisywania jakości opieki nad dziećmi uwzględnia się następujące¹:

- Wspieranie umiejętności edukacyjnych: rozwoju mowy i języka, czytania, liczenia, pisania,
- Wspieranie rozwoju społecznego i emocjonalnego: zachowań prospołecznych, zabawy,
- Organizacja pracy w grupie i zapewnienie wsparcia indywidualnego rozwoju,
- Wspieranie zaangażowania rodziców/opiekunów.

Metody kształtowania standardów i procesów wdrażania i oceny jakości opieki nad dziećmi do lat 3 w ramach polityki publicznej obejmują działania zarówno na szczeblu administracji centralnej, lokalnej jak i samych świadczeniodawców. W szczególności, proces *policy making* może być kształtowany poprzez (Taguma i in. 2013):

- 1) Wyznaczanie celów i przepisów dotyczących jakości,
- 2) Projektowanie i wdrażanie programów nauczania i standardów,
- 3) Podnoszenie kwalifikacji, szkolenia i poprawa warunków pracy,
- 4) Angażowanie rodzin i społeczności lokalnej,
- 5) Usprawnienie gromadzenia danych, badań i monitorowania.

1. Opieka i edukacja dzieci do lat 3 w krajach EU – podstawowe dane

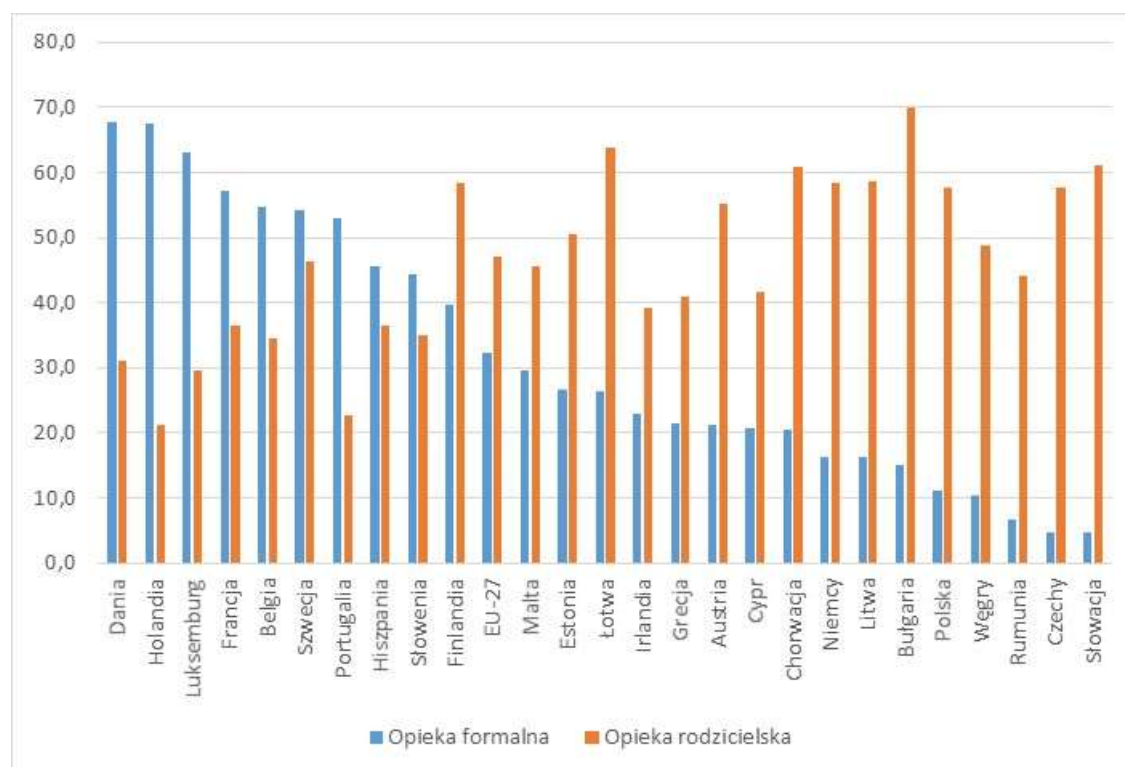
Dostęp do wysokiej jakości usług opieki nad małym dzieckiem jest jednym z kluczowych postulatów europejskiej polityki społecznej. W Europejskiej Karcie Praw Socjalnych (2017 r.) zawierającej wytyczne w zakresie tworzenia inkluzywnej polityki społecznej i polityki rynku pracy w krajach europejskich podkreśla się potrzebę zapewnienia równego dostępu do wysokiej jakości edukacji na wszystkich etapach życia w celu stworzenia warunków do partycypacji

¹ Standardy oceny jakości wypracowane w projekcie TALIS – Starting Strong (OECD).

społecznej i uczestnictwa w rynku pracy (zasada nr 1) oraz prawa rodziców do godzenia pracy zawodowej z opieką nad dziećmi dzięki możliwości korzystania z urlopów rodzicielskich, elastycznego zarządzania pracą oraz dostępu do instytucji opieki formalnej nad dziećmi (zasada nr 9). W dalszych zapisach dokumentu podkreśla się prawo dzieci do dostępu do wysokiej jakości wczesnej edukacji i opieki, zabezpieczenia przed ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz wyrównywania szans (zasada nr 11)².

Zapisy Europejskiej Karty Praw Socjalnych znajdują odzwierciedlenie w przyjętych przez Komisję Europejską strategiach: Strategii UE na rzecz praw dziecka i europejskiej gwarancji dla dzieci³ oraz Europejskiej strategii opieki⁴. Pierwsza z wymienionych ma na celu wspieranie dzieci i ich rodziców w egzekwowaniu przysługujących im praw. Druga z kolei wśród celów bezpośrednio wskazuje zwiększenie dostępu do wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi do lat 3 w krajach europejskich oraz potrzebę poprawy jej jakości. W istocie, dostęp do opieki jest wysoce zróżnicowany (Wykres 1).

Wykres 1. Udział dzieci w wieku poniżej 3 lat w opiece formalnej (w wymiarze przynajmniej 1 godziny tygodniowo) i opiece rodzicielskiej w krajach UE

Źródło: Eurostat [ILC_CAINDFORMAL__custom_742524], [ILC_CAPARENTS__custom_742498]

² https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en.

³ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_pl.

⁴ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&furtherNews=yes&newsId=10382&langId=en>.

Najwyższe wskaźniki objęcia dzieci do lat 3 opieką formalną obserwowane są w krajach skandynawskich (Dania, Szwecja, Finlandia), niektórych krajach Europy centralnej (Holandia, Francja) i południowej (Portugalia, Hiszpania). Znacznie niższe natomiast są w krajach o tradycyjnie dużej roli opiekuńczej rodziny, w tym krajach Europy środkowo-wschodniej.

2. Dostęp do placówek i jakość wczesnej opieki i edukacji dzieci w wybranych krajach EU

Szczegółowe rozwiązania w zakresie zapewnienia dostępu i jakości opieki (w tym standardów opieki) podlegają regulacjom i rozwiązaniom krajowym. Stąd istotne jest przyjrzenie się programom i regulacjom dotyczącym funkcjonowania instytucji opieki nad dziećmi do lat 3 w wybranych krajach Unii Europejskiej. Przegląd skoncentrowany jest z jednej strony na krajach o silnej tradycji rozwijania formalnej opieki nad małym dzieckiem i wysokim udziale tejże opieki, z drugiej zaś na krajach o podobnej do Polski historii, kulturze i tradycjach opiekuńczych. Warto podkreślić, że prezentowane poniżej informacje dotyczące form instytucjonalnych w opiece nad małymi dziećmi, dostępu do opieki i metod stymulowania jej jakości są osadzone w szerszym kontekście polityki rodzinnej w poszczególnych krajach. Nie jest ona przedmiotem zainteresowania niniejszego opracowania, a pokazane są jedynie jej elementy istotne z perspektywy tworzenia systemu opieki formalnej nad dziećmi.

2.1. Szwecja

Wspieranie rodziny i rodziców w pełnieniu obowiązków wychowawczych jest jednym z priorytetów polityki publicznej w Szwecji. Polityka ta ma charakter silnie równościowy, co przejawia się zapewnieniu dostępu do urlopów rodzicielskich, świadczeniach dla rodziny oraz rozwoju usług opieki nad dziećmi. Dostęp do zinstytucjonalizowanej opieki nad małymi dziećmi postrzegany jest jako kluczowy mechanizm wyrównywania szans dzieci pochodzących z różnych środowisk oraz jedno z kluczowych narzędzi integracji młodych rodziców na rynku pracy, a oczekiwania wobec wysokiej jakości usług formułowane są zarówno przez rodziców jak i regularnie stają się elementem debaty.

System opieki przedszkolnej, obejmującej dzieci od urodzenia do 6 roku życia, jest jednym z filarów systemu edukacji i jest z nim zintegrowany. Kluczową regulacją prawną w tym zakresie jest Ustawa o Edukacji, a nadzór nad opieką przedszkolną, w tym dla dzieci w wieku do 6 lat, sprawuje Ministerstwo Edukacji i Nauki (OECD 2021). Planowanie zarządzania i wytyczne dotyczące rozwoju systemu opieki nad dziećmi odbywa się na poziomie administracji centralnej, natomiast zapewnienie dostępu do opieki i odpowiedniej infrastruktury opiekuńczej jest obowiązkiem samorządów lokalnych.

Dostęp do placówek opieki

Dzieci w Szwecji mają prawo do dostępnej i przystępnej cenowo wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (ECEC) o wysokiej jakości, integrującej elementy opiekuńcze,

wspierające rozwój i naukę. Przyjmuje się, że ze względu na rozbudowane świadczenia rodzicielskie (w tym urlop ojcowski), rodzice nie są zainteresowani opieką instytucjonalną nad dziećmi poniżej 1 roku życia. Natomiast opieka przedszkolna zapewniona jest od pierwszego roku życia dzieci w takim zakresie, w jakim jest to konieczne ze względu na pracę lub naukę rodziców lub jeśli dziecko ma osobistą potrzebę wynikającą z ogólnej sytuacji rodziny. Dzieciom osób bezrobotnych lub przebywających na urlopie wychowawczym oferuje się zajęcia przedszkolne w wymiarze co najmniej 3 godzin dziennie lub 15 godzin tygodniowo. Dostępne są dwie opcje opieki: zatrudniony przez samorząd gminny rodzinny opiekun dzienny (*Familjedajhem*) oraz przedszkole dla dzieci w wieku od 1 do 6 roku życia.

Każda gmina musi zapewnić dzieciom dostęp do przedszkola i zadbać o to, by edukacja spełniała wymagania określone w regulaminie przedszkola. Przedszkole być zarówno gminnym jak i prywatnym podmiotem edukacyjnym, który otrzymuje fundusze od gminy, a zasady rozdzielania środków finansowych dla obu typów podmiotów są jednakowe.

Rodzice ponoszą częściowe koszty opieki przedszkolnej, czy czym rząd centralny poprzez krajowe regulacje ustala maksymalne opłaty – aktualnie jest to pułap w wysokości około 1600 koron szwedzkich (ok. 147 EUR) na dziecko/miesiąc. Jednocześnie, w oparciu o przepisy krajowej, każdy samorząd lokalny decyduje o zasadach ponoszenia opłat z tytułu opieki przedszkolnej. Oznacza to, że gminy mogą decydować się na niższe aniżeli wskazane w regulacjach krajowych opłaty jak również decydować o przyznawaniu zniżek dla rodzin z grup ryzyka ekonomicznego, migrantów, itp. Pobierana opłata może wynosić nie więcej niż od jednego do trzech procent dochodu rodziny, w zależności od tego, ile dzieci posiada dana rodzina. Zasada ta pozwala na zapewnienie dostępu do opieki dla dzieci z rodzin gorzej uposażonych i z rodzin wielodzietnych. Opłaty ponoszone przez rodziców/opiekunów stanowią około 7% całkowitych kosztów przedszkola.

Personel opiekuńczy i edukacyjny

Zgodnie z zapisami Ustawy o edukacji każde przedszkole powinno posiadać wykwalifikowanych nauczycieli przedszkolnych, którzy są odpowiedzialni za nauczanie. Inni pracownicy, np. opiekunowie dzieci, również uczestniczą w nauczaniu. Około 40% pracowników to nauczyciele przedszkolni z tytułem licencjata, 20% to przeszkoleni opiekunowie dzieci, a 10% ma pewne wykształcenie do pracy z dziećmi. Około 30% pracowników nie posiada specjalistycznego wykształcenia w kierunku pracy w przedszkolu. Kierownik placówki jest zobowiązany do zapewnienia pracownikom możliwości rozwoju umiejętności. Również rodzinni opiekunowie dzienni muszą spełniać wymogi dotyczące minimalnego wykształcenia i ukończonych kursów.

Program opiekuńczy i edukacyjny

W opiece przedszkolnej w Szwecji kładzie się nacisk na edukację poprzez zabawę oraz opiekę. Program wczesnego nauczania w opiece nad dziećmi od 1 do 6 roku życia

sformułowany został w 1998 r., a następnie zrewidowany w 2010 r., uzupełniony w 2016 r. i ponownie zrewidowany w 2018 r⁵. Ideą programu jest by:

- zapewnić ciągły rozwój dziecka poprzez zastosowanie jednego krajowego planu ramowego dla ECEC;
- zrównoważyć treści zajmując się zarówno rozwojem wiedzy jak i społeczno-emocjonalnym dzieci;
- znaleźć miejsce na dialog z rodzicami i opiekunami i uwzględnić ich oczekiwania i opinie;
- wdrażać program edukacyjny przy poszanowaniu wartości kulturowych.

Program nauczania oparty na powyższych wartościach przyjmuje założenie uczenia się przez całe życie – od najmłodszych lat – i opisuje zadania przedszkola w zakresie aktywizacji, zabawy i opieki. Program edukacyjny zakłada holistyczne spojrzenie na dzieci i ich potrzeby, w którym opieka, rozwój i uczenie się powinny stanowić całość. Ma w założeniu od najmłodszych lat kształtować dzieci jako istoty samostanowiące: aktywne, kompetentne i poszukujące. Zakłada się również włączającą (demokratyczną) perspektywę zdobywania przez dziecko wiedzy i uczenia się. Zgodnie z programem nauczania, przedszkole powinno współpracować zarówno z rodzicami, jak i być placówką otwartą na dzieci przebywające w domach dziecka, aby dać dzieciom możliwość rozwoju zgodnie z ich możliwościami. Zakłada się również włączenie rodziców/opiekunów w proces opieki i nauki, a elementem bieżącego monitorowania jakości są regularne rozmowy z opiekunem dziecka na temat jego samopoczucia, rozwoju i uczenia się.

Program wczesnego nauczania zawiera cele, wytyczne, obowiązki oraz zadania dla zespołu nauczycielskiego dotyczące następujących obszarów:

- Normy i wartości

Placówka powinna aktywnie stymulować rozwój systemu wartości dzieci i jego zastosowanie w życiu codziennym, przy poszanowaniu praw człowieka, wspólnych wartości kulturowych i budowaniu odpowiedzialności. Do zadań zespołu nauczycielskiego należy m.in. tworzenie warunków rozwoju dzieci przy poszanowaniu ich różnorodności, poczucia przynależności i solidarności, zapewnienie równości płci, stymulowanie współpracy dzieci i rozwiązywanie konfliktów, współpraca z opiekunami w zakresie przygotowania dzieci do życia w społeczeństwie.

- Opieka, rozwój i nauka

Nauka w przedszkolu powinna być zorientowana na umożliwienie dzieciom poznawania samych siebie i świata wokół nich. Podstawą nauki powinna być ciekawość i zabawa wynikająca z potrzeb dzieci, ale ukierunkowana na całościowy rozwój, przy wykorzystaniu zróżnicowanych metod pracy. Do zadań zespołu nauczycielskiego należy m.in. tworzenie warunków do odpowiedniego funkcjonowania dziecka indywidualnie i w grupie, tworzenie odpowiednich warunków do zabawy, interakcji, rozwoju i nauki, rozwijanie kreatywności dzieci, inspirowanie dzieci do rozwijania zainteresowań i wychodzenia poza stereotypy płciowe, rozwijanie ciekawości

⁵ Ordinance (SKOLFS 2018:50) on the curriculum for the preschool.

językowej i matematycznej dzieci, tworzenie warunków do rozwoju komunikacji przy wykorzystaniu różnych narzędzi ekspresji, w tym narzędzi informatycznych, rozwijanie wiedzy o wpływie podejmowanych działań na środowisko naturalne.

- Uczestnictwo i wpływ dzieci na realizowane działania

Nauka w przedszkolu powinna stwarzać warunki do zrozumienia w jaki sposób działa demokracja poprzez budowanie odpowiedzialności i warunków do partycypacji dzieci w działaniach realizowanych w przedszkolu. Zgodnie z tym założeniem potrzeby i zainteresowania dzieci powinny znaleźć odzwierciedlenie w planowaniu działań i środowiska (otoczenia) w przedszkolu. Do zadań zespołu nauczycielskiego należy m.in.: respektowanie prawa każdego dziecka do wyrażania własnych opinii, budowanie wśród dzieci poczucia odpowiedzialności za działania swoje oraz grupy, zapewnienie równych możliwości uczestnictwa w zajęciach wszystkim dzieciom, bez względu na ich pochodzenie i płeć, przygotowanie dzieci do przyszłego funkcjonowania w strukturach demokratycznych.

- Przedszkole i dom

W celu stworzenia jak najlepszych warunków do rozwoju dzieci, przedszkole powinno blisko współpracować ze środowiskiem domowym: rodzicami/opiekunami. Do zadań zespołu nauczycielskiego należy m.in.: nawiązanie relacji opartej na zaufaniu z opiekunami dzieci, jasne komunikowanie rodzicom celów edukacji przedszkolnej oraz założeń programu edukacyjnego, prowadzenie dialogu z rodzicami dotyczącego dobrostanu dziecka, jego rozwoju i postępów w nauce, ale również posiadanie informacji o indywidualnych uwarunkowaniach rozwoju i funkcjonowania dziecka.

- Współpraca z instytucjami systemu edukacji

Przedszkole powinno współpracować z zerówką (*preschool class*) oraz szkołą w celu wspierania rozwoju dzieci w dłuższej perspektywie i zapewnienia łagodnego przejścia przez kolejne etapy edukacji. Zespół nauczycielski powinien współpracować z nauczycielami zerówki oraz szkoły w celu odpowiedniego przygotowania dzieci i ich rodziców do przejścia do kolejnej placówki edukacyjnej.

- Ewaluacja i rozwój

W celu wspierania dzieci w rozwoju niezbędne jest monitorowanie przez wszystkich pracowników placówki jakości jej funkcjonowania i zapewnienia dzieciom odpowiednich warunków rozwoju. Monitorowanie służy zidentyfikowaniu słabości w funkcjonowaniu placówki i przygotowaniu planu poprawy, przy czym ewaluacja w centrum ewaluacji powinna być perspektywa zapewnienia dziecku odpowiednich warunków rozwoju. W ewaluacji powinni uczestniczyć zarówno pracownicy placówki, jak i dzieci oraz ich rodzice. Do zadań zespołu nauczycielskiego należy m.in.: systematyczna dokumentacja rozwoju i nauki dzieci w świetle przyjętego programu nauczania, ocena w jaki sposób potrzeby dzieci są uwzględniane w programie nauczania, ocena wpływu opiekunów na proces nauczania oraz wyciągnięcie wniosków umożliwiających poprawę funkcjonowania placówki.

- Obowiązki grona nauczycielskiego w zakresie nauczania

Nauczyciele zobowiązani są do ponoszenia odpowiedzialności w zakresie opieki nad dziećmi, zapewnienia im warunków rozwoju oraz nauki, planowania i wdrażania programu nauczania, wprowadzania do programu aktywności w sposób spontaniczny,

w odpowiedzi na wyrażane potrzeby dzieci, rozwijać program nauczania tak, by stymulować rozwój dzieci, rozwijać ich ciekawość i inspirować.

- Obowiązki dyrektora placówki

Dyrektor placówki jest odpowiedzialny za zapewnienie odpowiedniej jakości nauczania biorąc pod uwagę ograniczenia funkcjonowania placówki. Do jego obowiązków należy planowanie działań

Monitorowanie jakości

Odpowiedzialność za kontrolę funkcjonowania przedszkoli w Szwecji jest podzielona. Instytucją nadzorczą jest Szwedzki Inspektorat Szkół, którego kompetencje obejmują prowadzenie kontroli gmin i prowadzonych przez nie przedszkoli. Jednocześnie gminy muszą ze swojej strony monitorować działanie samodzielnych przedszkoli znajdujących się na ich terenie w celu upewnienia się, że spełniają one wymagania dotyczące dostępności i jakości opieki. Każdy świadczeniodawca usług opiekuńczo-edukacyjnych (publiczny – gminny i prywatny) musi systematycznie planować i monitorować funkcjonowanie swoich placówek i na podstawie dokonanej analizy wdrażać działania mające na celu rozwój i usprawnienie opieki i edukacji. W latach 2015-2017 Inspektorat Szkolny przeprowadził specjalny przegląd jakości szwedzkich przedszkoli i realizacji celów⁶.

2.2. Holandia

W Holandii opieka formalna nad dziećmi jest istotnym elementem polityki wobec rodziny, w tym zorientowanej na zapewnienie równych szans edukacyjnych dzieciom o odmiennych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych i kulturowych (van der Werf i in. 2021). Ważnym elementem opieki instytucjonalnej nad małymi dziećmi jest zorientowanie na asymilację dzieci z rodzin imigranckich, o różnym pochodzeniu etnicznym oraz zmniejszanie nierówności edukacyjnych oraz ekonomicznych. Inwestowanie w instytucje opieki nad dziećmi wynika z silnego przekonania o korzyściach indywidualnych (lepszych wynikach nauczania w przyszłości) i społeczno-ekonomicznych (zmniejszanie nierówności ekonomicznych i lepsza kondycja gospodarcza) z inwestycji we wczesną edukację. Dostęp do opieki nad dzieckiem jest również silnie powiązany z możliwością szybkiego powrotu rodziców na rynek pracy i godzenia obowiązków opiekuńczych wobec małych dzieci z obowiązkami zawodowymi. Stąd, instytucje dla dzieci w wieku do 4 lat zorientowane są na zapewnienie opieki w sposób stosunkowo elastyczny (w określonym dziennie/tygodniowo wymiarze godzinowym). Z kolei pracownicy będący rodzicami małych dzieci mają zapewnione elastyczne godziny pracy.

Regulacje centralne określają ogólne zasady funkcjonowania placówek, zapewnienie odpowiedniej jakości świadczeń oraz dostępu do wsparcia publicznego w opłatach za usługi.

⁶ forskolans-kvalitet-och-maluppfyllelse-slutrapport-feb-2018.pdf (skolinspektionen.se)

Za funkcjonowanie sektora opieki nad dziećmi w wieku od 0 do 4 roku życia odpowiedzialne jest Ministerstwo Spraw Społecznych i Zatrudnienia. Zapewnienie dostępu do opieki, kontraktowanie usług ze świadczeniodawcami oraz monitorowanie opieki jest w gestii samorządów. Przy czym, rynek opieki jest silnie sprywatyzowany (od 2005 r.)⁷. Trzy rodzaje placówek świadczą usługi opieki nad dziećmi poniżej 4 roku życia: prywatne centra opieki dla dzieci w wieku od urodzenia do 4 roku życia (*kinderdagverblijven*), placówki domowej opieki nad dziećmi (*gastouderopvang*) dla dzieci w wieku od urodzenia do obowiązkowego wieku szkolnego oraz (*peuterspeelzalen*) publiczne przedszkola dla dzieci w wieku 2-3 lat.

Rodzice pracujący lub studiujący, których dzieci korzystają z opieki, są uprawnieni do celowego świadczenia wychowawczego na pokrycie części kosztów opieki ze strony państwa. Przeciętnie pokrywa ono ok. 65% wysokości opłat, ale może również sięgać ponad 90% kosztów⁸ (OECD 2016). Wysokość świadczenia jest rokrocznie indeksowana w celu ograniczenia wpływu inflacji na możliwości opłacania opieki i - w efekcie - zmniejszenia jej dostępności. W 2010 r. wprowadzono regulacje ukierunkowane na zapewnienie spójności wysoce zróżnicowanego i sprywatyzowanego rynku opieki w sensie wymogów jakości opieki (van der Werf i in. 2021). Opieka przedszkolna nad dziećmi powyżej 4 roku życia jest publiczna i bezpłatna.

Dostęp do placówek opieki

W Holandii dzieci od ukończenia 6-8 tygodnia życia do 4 roku życia mają dostęp do opieki żłobkowo-przedszkolnej. Udział dzieci w wieku do drugiego roku życia w opiece formalnej jest jednym z najwyższych w Europie, przy czym zazwyczaj korzystanie z opieki ma charakter elastyczny, a liczba godzin przypadająca przeciętnie na dziecko jest dość niska – przeciętnie są to dwa pełne dni w tygodniu (Slot 2014). Dostęp do placówek mają przede wszystkim dzieci, których rodzice są aktywni zawodowo lub studiują. Dzieci z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym lub rodzin imigranckich mogą w wieku od 2,5 lat do 4 roku życia uczestniczyć w specjalnych programach w ramach opieki dziennej i przedszkolnej ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych. Program jest oferowany w wymiarze 16-tu godzin tygodniowo, podczas gdy dzieci nim nie objęte przeciętnie uczęszczają w zajęciach edukacyjno-opiekuńczych w wymiarze o połowę mniejszym (Slot 2014). Realizacja programu podlega Ministerstwu Edukacji, Kultury i Nauki.

Jak już wskazane zostało wcześniej, usługi opieki nad dzieckiem są płatne, przy czym rodzice otrzymują świadczenie wychowawcze na pokrycie części kosztów opieki. W kosztach tych partycypują również pracodawcy (w wysokości ok. 1/3 kosztów). Gminy otrzymują fundusze publiczne na pokrycie kosztów opieki i edukacji nad dziećmi zagrożonymi wykluczeniem społecznym biorącymi udział w programach od 2,5 do 4 roku życia. Wysokość

⁷ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0017017/2005-12-29>

⁸

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwis1Piyf5f8AhXr_CoKHdYxCOUQFnoECDQQAQ&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FblobServlet%3FdocId%3D25518%26langId%3Den&usg=AOvVaw2EEdP4OKZ1emKiYhChD9XJ

subwencji jest uzależniona od liczby dzieci ze środowisk wykluczonych uczestniczących w edukacji wczesnoszkolnej.

Personel opiekuńczy i edukacyjny

Nauczyciele w opiece przedszkolnej zazwyczaj posiadają wykształcenie wyższe zawodowe (licencjat), chociaż minimalne warunki dotyczące wykształcenia określone są na poziomie wykształcenia średniego zawodowego. Szkolenie dla nauczycieli rozpoczynających pracę w przedszkolach trwa 4 lata. Wynagrodzenia w opiece są powyżej przeciętnej krajowej, a liczba godzin pracy poniżej przeciętnej krajowej co ma zachęcać pracowników do podejmowania zatrudnienia w sektorze.

Program opiekuńczy i edukacyjny

W 2010 r. został wprowadzony jednolity program edukacyjny (*OKE – Quality and Education Act*) wprowadzający standardy dla różnych placówek opieki nad dziećmi poniżej 4 roku życia. Celem programu było zapewnienie wszystkim dzieciom porównywalnych warunków do rozwoju, bez względu na rodzaj placówki, do której uczęszczają oraz wyrównanie nierówności społeczno-ekonomicznych pomiędzy dziećmi pochodzącymi z różnych środowisk. Zgodnie z zapisami regulacji gminy są odpowiedzialne za formułowanie lokalnych planów edukacyjnych uwzględniających opiekę nad małymi dziećmi. Plany powinny obejmować definicję grupy docelowej działań opiekuńczych i edukacyjnych, zasady i metody rekrutacji do placówek, sposoby zapewnienia płynnego przejścia dzieci pomiędzy różnymi typami placówek w trakcie edukacji żłobkowej, przedszkolnej i szkolnej (UN 2010/2011).

Standardy jakości, szczegółowo uregulowane w 2020 r. (*Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang, IKK*), odwołują się w pierwszej kolejności do praw dziecka i potrzeby zapewnienia równości szans. Zgodnie z regulacjami prawnymi świadczeniodawcy zobligowani są do zapewnienia jakości usług w obszarze:

- Zapewnienia dziecku zdrowia i bezpieczeństwa,
- Stymulowania rozwoju dzieci,
- Monitorowania i zachęcania dzieci do podejmowania nowych aktywności,
- Zapewnienia odpowiedniej wielkości grup oraz relacji liczby podopiecznych do liczby nauczycieli,
- Zapewnienia stałego personelu w grupach dzieci najmłodszych,
- Zapewnienia dostępu personelu do szkoleń prowadzonych przez specjalistów zajmujących się rozwojem dzieci,
- Biegłości personelu w posługiwaniu się językiem niderlandzkim.

Monitorowanie jakości

Za monitorowanie spełnienia standardów jakości opieki odpowiedzialne są władze lokalne⁹. Mogą one zlecić miejskiej służbie zdrowia inspekcję placówek opieki nad dziećmi do lat 4 pod kątem spełniania wymogów ustawowych w zakresie standardów opieki (wyposażenie placówek, zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego itp.). W przypadku ich niespełniania, władze lokalne mają prawo wydania ostrzeżenia lub nałożenia kary finansowej. Wyniki inspekcji, zawierające wyniki dla każdej placówki, są upubliczniane w krajowym rejestrze opieki nad dziećmi. Z kolei Ministerstwo Edukacji ma prawo sprawdzać czy władze lokalne egzekwują prawo do przeprowadzania regularnych inspekcji.

Ponadto, Ministerstwo Spraw Socjalnych i Zatrudnienia zleca coroczną ocenę jakości funkcjonowania wszystkich placówek opieki nad dziećmi w kraju. Ocenie podlegają różne aspekty funkcjonowania, zorientowane na proces świadczenia opieki i nauczania, w tym m.in.: interakcje między dziećmi w grupie, interakcje między dziećmi a personelem, możliwości rozwoju kwalifikacji zawodowych personelu. Celem monitorowania ma być nie tylko poprawa funkcjonowania konkretnych placówek, ale również wyznaczanie kierunku rozwoju opieki nad dziećmi.

2.3. Czechy

W Czechach opieka nad dziećmi do lat 3 organizowana jest w trzech typach placówek dostępnych dla dzieci w różnym wieku. Pierwsza z form, uregulowana w 2014 r. to grupy dziecięce (*dětské skupiny*) (Instytut Pokolenia 2022). Opieką w nich mogą być objęte dzieci od 6-go miesiąca życia do 5-go roku życia. Grupy dziecięce mogą być zakładane przez pracodawców (publicznych i prywatnych), organizacje pozarządowe, organizacje kościelne¹⁰. Może w nich przebywać do 24-ga dzieci, przy czym zazwyczaj w grupach jest ok. 12-tu podopiecznych. W przypadku gdy opieką objęte są dzieci poniżej jednego roku, w grupie nie powinno przebywać więcej niż czworo dzieci poniżej 4-go roku życia. Wymiar opieki wynosi 6 godzin dziennie. Grupy dziecięce podlegają nadzorowi Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych.

W czasach komunistycznych formą opieki rozwijaną przez państwo i kierowaną do najmłodszych dzieci były żłobki (*jesle*). Oferowały one opiekę dla dzieci od urodzenia do 3-go roku życia, pod nadzorem Ministerstwa Zdrowia. W ostatnich dekadach forma ta była w zaniku. Od 2016 r. w ramach projektu finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego rozwijane są mikrożłobki (*mikrojesle*)¹¹. Zakładają one z jednej strony możliwość prowadzenia opieki formalnej w ramach w gospodarstwach domowych dla dzieci własnych i z najbliższego sąsiedztwa, z drugiej zaś mają na celu aktywizację zawodową kobiet w okresie

⁹

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwis1Piyf8AhXr_CoKHdYxCOUQFnoECDQQAQ&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FblobServlet%3FdocId%3D25518%26langId%3Den&usg=AOvVaw2EEp4OKZ1emKiYhChD9XJ

¹⁰ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czech-republic/early-childhood-education-and-care>.

¹¹ <https://mikrojesle.mpsv.cz/index.php/co-jsou-to-mikrojesle/>.

macierzyństwa. Opieką w mikrożłobku może być objętych maksymalnie czworo dzieci w wieku od 6-go miesiąca życia do 4-go roku życia.

Starsze dzieci (od 2-go do 6-go roku życia) objęte są opieką przedszkolną (*mateřské školy*). Przedszkola tworzone i prowadzone są przez gminy i podlegają nadzorowi Ministerstwa Edukacji. Z uwagi na fakt, że w większości w przedszkolach przebywają dzieci powyżej 3 roku życia, poniżej uwaga poświęcona jest pierwszym dwóm z wymienionych typów placówek.

Dostęp do placówek opieki

W porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej, opieka nad małymi dziećmi nie jest w Czechach popularna, a badania opinii wskazują opiekę domową, rodzinną jako preferowaną formę (Instytut Pokolenia 2022). Niemniej liczba grup dziecięcych w Czechach dość szybko rośnie, a dostępność tej formy opieki zwiększa się. W 2017 r. funkcjonowało 300 grup dziecięcych, podczas gdy w 2022 r. było ich już 1456, z czego aż 144 w stolicy¹². Łącznie oferowały one blisko 20 tys. miejsc dla dzieci. Pobyt w grupowym domu dziecięcym jest odpłatny, przy czym zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi opłata miesięczna za pobyt dziecka do 3 roku życia nie może przekroczyć 4 tys. koron miesięcznie (ok. 770 zł). Zgodnie z nowelizacją ustawy o grupach dziecięcych, od 1-go października 2021 r. rodzicom umieszczającym dziecko w grupie przysługuje dodatek do opłaty za opiekę. Dodatek przyznawany jest na każdy kolejny rok kalendarzowy w przypadku gdy dziecko przebywa w instytucji opieki w minimalnym wymiarze 3 godzin dziennie. Dodatek przysługuje rodzicom zatrudnionym na etat, zarejestrowanym bezrobotnym, samotnym rodzicom lub studiującym w trybie dziennym.

Od 2016 r. w Czechach powstało 90 mikrożłobków, z czego 36 od 2019 r.¹³ Dynamika powstawania i zasięg tych placówek jest więc znacznie mniejszy aniżeli grup dziecięcych. W całym kraju jest też 1500 przedszkoli.

Personel opiekuńczy i edukacyjny

Wobec opiekunów w grupach dziecięcych jak i miniżłobkach realizujących program edukacyjny oraz opiekę ustanowione są wytyczne dotyczące ich kwalifikacji. W sposób szczegółowy kompetencje zawodowe pracowników opieki nad dziećmi określa lista zawodów kwalifikowanych, które są regulowane przez normy prawne w gestii Ministerstwa Edukacji, Ministerstwa Zdrowia oraz Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych. Zgodnie z nimi przynajmniej 1 opiekun w grupie dziecięcej i opiekun w miniżłobku powinien mieć minimum średnie wykształcenie oraz posiadać kwalifikacje w którymś z następujących zawodów: pielęgniarka, położna, pracownik socjalny w ochronie zdrowia, pracownik socjalny, ratownik medyczny, psycholog zdrowia, nauczyciel przedszkolny, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej, asystent pedagoga, lekarz¹⁴. Placówka musi również zapewnić opiekunom dostęp do kształcenia ustawicznego w wymiarze co najmniej 8 godzin kształcenia w zakresie opieki nad

¹² <http://www.evidence.mpsv.cz/eEDS/index.php>.

¹³ <https://mikrojesle.mpsv.cz/index.php/statistiky-o-mikrojeslich/>.

¹⁴ <https://mikrojesle.mpsv.cz/index.php/kvalifikace-pecujicich-osob/>.

dzieckiem w roku, w tym co najmniej raz na dwa lata ukończenie kursu pierwszej pomocy dla dzieci¹⁵. Cykl szkoleniowy jest opisany w podręczniku metodyki i ukierunkowany na rozwój kompetencji w zakresie zabezpieczenia podstawowych potrzeb dzieci, w tym potrzeb higienicznych, bezpieczeństwa i pracy w grupie; kompetencji zawodowych związanych z tworzeniem i wdrażaniem planu wychowawczego, pracy w grupie rówieśniczej i relacji między dziećmi a opiekunem oraz rodzicami; kompetencji w zakresie zarządzania i znajomości adekwatnych przepisów prawnych; kompetencji osobistych i społecznych związanych z odpowiednim stopniem wrażliwości na potrzeby i empatii vs. asertywności¹⁶.

W miniżłobkach, w przypadku niereprezentowania żadnej z wymienionych grup zawodowych wymagane jest ukończenie stosownego kursu zawodowego i zdanie egzaminu zawodowego opiekuna.

W grupach dziecięcych obowiązują również przepisy dotyczące relacji między liczbą opiekunów a liczbą dzieci, i tak: na 6-ro dzieci powinien przypadać co najmniej 1 opiekun, na 7-12-ro dzieci co najmniej dwóch opiekunów, na 13-24-ro dzieci co najmniej 3 opiekunów.

Program opiekuńczy i edukacyjny

Nowelizacja ustawy o grupach dziecięcych z 2021 r. wprowadziła standardy jakości opieki i edukacji w grupach dziecięcych. Zostały one ogłoszone aktem wykonawczym (dekretem) do ustawy. Na stronie internetowej Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych opublikowane są owe standardy oraz materiały metodyczne dotyczące pracy z dziećmi¹⁷. Standardy jakości opieki obejmują zestaw kryteriów służących do oceny poziomu jakości świadczenia opieki nad dziećmi w trzech obszarach:

(a) w zakresie opieki nad dzieckiem i zaspokajania jego potrzeb

- jakość planu wychowawczo-opiekuńczego,
- dostosowanie się dziecka do grupy zabawowej,
- monitorowanie rozwoju dziecka,
- komunikację z rodzicami dziecka o jego potrzebach i rozwoju,

(b) w dziedzinie zatrudnienia

- opieka nad pracownikami,
- jakość kształcenia ustawicznego dla opiekunów,

(c) w obszarze wsparcia operacyjnego

- przestrzeganie przepisów wewnętrznych,
- zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom,

¹⁵ Powyższe przepisy weszły w życie 1 lipca 2022 r. W przypadku placówek powstałych przed 30 września 2021 obowiązuje okres przejściowy i mogą one dostosować się do ww. wymogów od 1 października 2024 r.

<https://www.mpsv.cz/web/cz/pecujici-osoba-v-detske-skupine>.

¹⁶ Podręcznik metodyki jest opublikowany tutaj:

http://www.dsmpsv.cz/images/ke_stazeni/Methodika_dalsi_vzdelavani.pdf.

¹⁷ <https://www.mpsv.cz/web/cz/standardy-kvality-pece>.

- postępowanie w sytuacjach kryzysowych.

Wdrażanie standardów wspierane jest przez możliwość udziału w warsztatach i seminaria poświęconych prezentacji poszczególnych wymogów i dobrych praktyk w tym zakresie w ramach projektu pn. Wspieranie realizacji grup dziecięcych. Na stronie ministerstwa dostępne jest również nagranie jednego z warsztatów na temat standardów opieki, obowiązków prawnych świadczeniodawców i monitorowania jakości opieki.

Szczegółowe określenie zapisów planu edukacyjnego (wychowawczego) i opiekuńczego pozostaje w gestii placówki prowadzącej grupę dziecięcą. Niemniej nowelizacja ustawy o grupach dziecięcych z 2021 r. wprowadza pewne wymogi wobec świadczeniodawców. Zgodnie z nimi plan edukacji i opieki musi skupiać się na rozwoju kompetencji, nawyków kulturalnych i higieniczne dziecka, kształtowaniu osobowości dziecka, jego rozwoju fizycznego i psychicznego. Jednocześnie zabrania się stosowania nieproporcjonalnych środków wychowawczych lub takich, które naruszają godność dziecka. Zapisy planu powinny być dostosowane do wieku dzieci, uwzględniać indywidualne potrzeby każdego dziecka odpowiednio do jego warunków zdrowotnych i kondycji psychicznej, zapewniać odpowiednie psychospołeczne warunki rozwoju, opierać się na wartościach i podejściach edukacyjnych, które umożliwiają dzieciom osiągnięcie pełnego potencjału, poznawczego, społecznego, emocjonalnego, fizycznego, rozwijać zdolności językowe oraz umiejętności. Plan powinien również regulować warunki i zasady sprawowania opieki w przypadku przyjęcia dziecka ze specyficznymi potrzebami. Zgodnie z zaleceniami sformułowanymi w standardach, placówki powinny zapewnić dzieciom codzienne zajęcia na świeżym powietrzu w wymiarze 2 godzin, o ile pozwalają na to warunki pogodowe. Każda placówka zobowiązana jest do ogłoszenia planu edukacji i opieki i przedstawienia go rodzicom na terenie placówki oraz na stronie internetowej (jeśli ją posiada).

Przygotowanie planu edukacji i opieki wymagane jest również w miniżłobkach, a przykładowe plany zawiera podręcznik dla osób tworzących takie placówki (MPSV 2019). Zgodnie z wytycznymi zawartymi w podręczniku plan powinien być źródłem informacji dla rodziców o planowanych aktywnościach i podejściu wychowawczym do dzieci. Podobnie jak w przypadku grup dziecięcych podkreśla się potrzebę uwzględnienia specyfiki wieku dzieci objętych opieką, indywidualne podejście do potrzeb i zainteresowań dzieci, uwzględniania oczekiwań rodziców i spójności z zachowaniami realizowanymi w środowisku domowym. Podkreśla się potrzebą adekwatności planu do faktycznych możliwości placówki. Plany mogą być zarówno długoterminowe, średnioterminowe jak i krótkoterminowe. Wytyczne dotyczące tworzenia planów zalecają uwzględnienie następujących elementów przy jego tworzeniu: określenia celu planowanych działań, zaplanowania odpowiednich narzędzi do realizowania tego celu (np. pomocy, warunków realizacji), sposobu organizacji działań, szczegółowej treści działań oraz ich ewaluacji (również pod kątem oceny napotkanych trudności). Plan może mieć również formę ramowych bloków edukacyjnych, które będą realizowane w trakcie trwania roku. Zaleca się również spisywanie dziennika wychowawczego, indywidualnego planu rozwoju dzieci i prowadzenie portfolio każdego dziecka.

Monitorowanie jakości

Monitorowanie przestrzegania standardów jakości opieki w grupach dziecięcych jest prerogatywą Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych. Do kontroli wypełniania zobowiązań placówek i ich funkcjonowania uprawniona jest również biuro państwowej inspekcji pracy oraz jej regionalne przedstawicielstwa. Kwestie związane z zapewnieniem bezpieczeństwa zdrowotnego i odpowiedniej przestrzeni w placówce podlegają kompetencjom i monitoringowi regionalnych ośrodków zdrowia publicznego.

2.4. Litwa

Polityka rodzinna na Litwie przez lata zorientowana była na wspieranie rodziców w samodzielnej opiece nad małymi dziećmi poprzez gwarantowanie urlopów rodzicielskich, stąd rozwój opieki formalnej nad dziećmi do lat 3 nie był priorytetem. Usługi opieki formalnej skierowane są do dzieci od urodzenia do 6-go roku życia, a rynek usług opieki nad dziećmi najmłodszymi (do 2-go roku życia) jest silnie sprywatyzowany (UNICEF 2022). System opieki i edukacji dzieci do lat 6 podlega w całości Ministerstwu Edukacji, Nauki i Sportu. W 2021 został ogłoszony Narodowy Plan Rozwoju Edukacji na lata 2021-2030, jednakże jego cele ukierunkowane są przede wszystkim na zwiększanie dostępności opieki dla dzieci w wieku pomiędzy 3-cim a 6-tym rokiem życia, w tym dzieci z rodzin ubogich, terenów wiejskich i dzieci z niepełnosprawnościami oraz poprawę jakości opieki i zwiększenie liczby personelu.

Dostęp do placówek opieki

Dostęp do opieki i edukacji gwarantowany jest dzieciom w wieku lat 6 (w zerówce) w związku z obowiązkiem przygotowania przedszkolnego do edukacji szkolnej. Dzieci młodsze mogą otrzymać usługi w placówkach prywatnych, gminnych lub państwowych. Pobyt w placówce opieki dziennej jest częściowo odpłatny. Środki finansowe gwarantowane przez państwo i obliczane na podstawie przeciętnej liczby dzieci w placówkach, kosztów wynagrodzeń, kosztów ubezpieczeń społecznych, transportu, itp. i pokrywają do 20 godzin opieki nad dzieckiem tygodniowo, pozostałe koszty opieki oraz koszty wyżywienia zobowiązani są pokryć rodzice¹⁸. Wysokość opłaty określana jest przez placówkę, przy czym w wyjątkowych przypadkach opłata może być obniżona lub zniesiona. Praktyka naliczania ulg w opłatach jest często stosowana w przedszkolach miejskich. Jednak, w związku obowiązkowym uczestnictwem rodziców w kosztach opieki wyrażana jest obawa związana z równością dostępu do opieki dla dzieci z rodzin o niższym statusie ekonomicznym, w tym np. samotnych rodziców (UNICEF 2022).

Obserwuje się również znaczne nierówności w dostępie do opieki przedszkolnej pomiędzy terenami wiejskimi i miastami, np. gminie wiejskiej Alytus z opieki formalnej korzysta 8,5% dzieci w wieku od urodzenia do 3-go roku życia, a w mieście Alytus udział ten sięga 69,2%.

Personel opiekuńczy i edukacyjny

¹⁸ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/access>.

W celu zapewnienia odpowiedniej jakości opieki w 2014 r. wprowadzone zostały regulacje ustanawiające wymogi dla personelu edukacyjnego i opiekuńczego. Zgodnie z nimi opiekunowie i nauczyciele muszą mieć ukończone studia przynajmniej na poziomie licencjackim, ukończony kurs przygotowania do pracy w przedszkolu lub mieć co najmniej 15 lat doświadczenia w pracy z dziećmi w placówkach wychowania przedszkolnego przed 2014 r. Wszyscy nauczyciele, którzy mają kwalifikacje pedagogiczne mogą zajmować się nauczaniem przedszkolnym po ukończeniu 40-godzinnego kursu. Wszystkie osoby z wykształceniem wyższym mogą nauczać w przedszkolu po ukończeniu 60-godzinnego kursu. Przy czym, nauczyciele przedszkolni powinni w czasie studiów mieć ukończony kurs psychologii lub pedagogiki. W celu wspierania integracji dzieci z rodzin imigranckich zaleca się nauczycielom ukończenie 40-godzinnego kursu z zakresu metodologii nauczania języka litewskiego (UNICEF 2022).

W 2010 r. Ministerstwo Zdrowia ustanowiło kryteria dotyczące maksymalnej wielkości grup nauczania przedszkolnego. I tak, w grupie w wieku od urodzenia do 1-go roku życia powinno być nie więcej niż 6-ro dzieci, w grupie pomiędzy 1 a 2-gim rokiem życia nie więcej niż 10-ro dzieci, pomiędzy 2 a 3-cim rokiem życia nie więcej niż 15-ro dzieci a pomiędzy 3 a 6-tym rokiem życia nie więcej niż 20-ro dzieci. Ponadto, w grupie dzieci poniżej 1-go roku życia na stałe musi być zatrudnionych dwóch opiekunów i co najmniej jeden z nich musi spełniać powyżej opisane wymogi dotyczące kwalifikacji. Dzieci z niepełnosprawnościami mają zagwarantowaną opiekę asystencką. Powyższe standardy ustanowione są dość wysoko w porównaniu z innymi krajami objętymi analizą (a także z innymi krajami UE) i mają na celu zapewnienie odpowiedniej jakości opieki i nadzoru nad dziećmi.

Jednakże brak odpowiednio przygotowanej kadry, w tym kadry do pracy z dziećmi z niepełnosprawnościami oraz kadry zatrudnionej na terenach wiejskich, jest jedną z barier rozwoju placówek opieki formalnej. Braki szczególnie dotyczą personelu specjalistycznego: logopedów, psychologów, pedagogów specjalnych (UNICEF 2022). W celu stworzenia zachęt do pracy w opiece przedszkolnej 2020 r. rząd podjął decyzję o zrównaniu wynagrodzeń nauczycieli przedszkolnych i nauczycieli szkolnych.

Program opiekuńczy i edukacyjny

Program opiekuńczy i wychowawczy w przedszkolach traktowany jest holistycznie (łącznie), uwzględniając elementy nauczania, opieki i zabawy (*ugdymas*) (EDUCAS 2021). W poziomie kraju sformułowane są wytyczne do podmiotów przedszkolnych dotyczące zakresu i metodyki pracy z małymi dziećmi. Obejmują one¹⁹:

- zalecenia metodyczne do przygotowania programu wychowania przedszkolnego opublikowane w 2006 r.
- zarys kryteriów dla programów nauczania i wychowania przedszkolnego opracowany w 2011 r.
- opis osiągnięć dzieci w wieku przedszkolnym sformułowany w 2014 r,
- zalecenia metodyczne w zakresie pracy z dziećmi wydane w 2015 r.

¹⁹ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/educational-guidelines>.

Dokumenty te zostały opracowane przez Ministerstwo Edukacji, Nauki i Sportu we współpracy z ekspertami i ogłoszone po odpowiednim, pilotażowym, testowaniu zapisów.

Programy opieki i nauczania formułowane są bezpośrednio przez placówki przedszkolne. Przyjmuje się, że programy nauczania powinny uwzględniać indywidualne potrzeby dzieci zidentyfikowane przez dyrektorów placówek, nauczycieli i specjalistów pracujących z dziećmi oraz być konsultowane z rodzicami, szczególnie w przypadku dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych (UNICEF 2022).

Monitorowanie jakości

Jak zostało opisane powyżej, w opiece przedszkolnej obowiązują ścisłe wytyczne dotyczące kwalifikacji personelu, finansowania opieki, zarządzania nią, formułowania programów opiekuńczo-edukacyjnych. Niemniej ich monitorowanie nie jest prowadzone w sposób regularny ani scentralizowany (UNICEF 2022). Rząd litewski do końca 2022 r. miał opracować wytyczne dotyczące sposobu ewaluacji opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym²⁰.

Bieżące monitorowanie funkcjonowania placówek jest w gestii samorządów terytorialnych – mogą one zlecić audyt lub inspekcję placówki. Placówki, zgodnie z zaleceniami sformułowanymi w 2005 r. mogą również przeprowadzać audyt wewnętrzny, którego celem jest ocena jakości pracy w placówce służąca przygotowaniu rocznych (albo i bardziej dalekosiężnych) planów rozwoju. W ramach audytu ocenie podlega etos pracy, postępy w nauczaniu dzieci, wsparcie oferowane dziecku i rodzinie, zarządzanie placówką oraz jej zasoby.

3. Podsumowanie

Podsumowując zebrane doświadczenia krajowe warto podkreślić problemy związane z określeniem terminologii i zakresu opieki nad najmłodszymi dziećmi. W przyjętych definicjach międzynarodowych termin wczesnej opieki i edukacji dzieci odnosi się do dzieci od urodzenia do 6-go roku życia. W praktyce międzynarodowej statystyki publicznej z kolei rozróżnia się opiekę nad dziećmi w wieku od urodzenia do 3 lat i dziećmi starszymi, ale jeszcze przed rozpoczęciem edukacji szkolnej. Te problemy definicyjne znajdują odzwierciedlenie w kształcie systemów opieki nad dzieckiem w wybranych krajach europejskich. Przy czym priorytetyzacja opieki formalnej nad dzieckiem w ramach polityki społecznej, rozróżnianie typów placówek dla dzieci (żłobki, przedszkola) oraz przyjęte realizowane wartości (nacisk na edukację lub opiekę) zależą w znacznej mierze od przyjętych w danym społeczeństwie wartości kulturowych, priorytetów w polityce rodzinnej i dostępnych jej instrumentów (świadczeń macierzyńskich, tacierzyńskich i wychowawczych, innych świadczeń dla rodzin z dziećmi) oraz priorytetów w polityce rynku pracy, szczególnie w obszarze możliwości reintegracji zawodowej po okresie urlopu macierzyńskiego. Dłuższe urlopy opiekuńcze sprawiają, że opieką objęte są nieco starsze dzieci (od 1-go roku życia - Szwecja), a wyższe świadczenia

²⁰ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/quality-assurance-early-childhood-and-school-education>.

wypłacane rodzicom z tytułu opieki nad małym dzieckiem zniechęcają do objęcia dziecka opieką formalną (Czechy). Z kolei możliwość godzenia elastycznego zatrudnienia z opieką sprzyja częstej opiece formalnej nad nawet bardzo małymi dziećmi, ale w niedużym wymiarze godzinowym (Holandia).

W analizowanych krajach opieka nad dziećmi w wieku od urodzenia do 3-go roku życia realizowana jest przez różne instytucje: w Szwecji i na Litwie jest zintegrowana z opieką przedszkolną, w Holandii jest to sektor silnie sprywatyzowany i nastawiony na zapewnienie opieki w małych grupach już od pierwszych tygodni życia. Specyfiką Czech jest natomiast próba odbudowania sektora opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 w oparciu o małe i mniej sformalizowane instytucje opiekuńcze, wyrastające z potrzeb lokalnej społeczności (miniżłobki i grupy dziecięce). Warto podkreślić zorientowanie na politykę wyrównywania szans edukacyjnych dla dzieci z rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym poprzez włączenie ich – już od najmłodszych lat – w specjalne programy edukacyjne (Szwecja, Holandia). Z kolei na Litwie i w Czechach widoczne jest znaczne zróżnicowanie dostępu do opieki (ale też zapewne i potrzeb w tym zakresie) pomiędzy miastami oraz terenami wiejskimi. Bariery rozwoju opieki na terenach wiejskich, szczególnie na Litwie, jest dostęp do odpowiednio wykwalifikowanej kadry. W Czechach rozwojowi opieki w gminach wiejskich może sprzyjać stosunkowo niska jej formalizacja.

We wszystkich krajach w opiece nad dziećmi do lat 3 wprowadzone zostały regulacje dotyczące programów edukacyjnych i opiekuńczych: w Szwecji w 1998 r., w Holandii w 2010, w Czechach w 2021, na Litwie w 2005 r. Dokumenty te mają charakter wytycznych - zaleceń i wymogów dotyczących standardów jakości wobec placówek prowadzących opiekę obejmujących elementy zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego, realizacji programów edukacyjnych łączących elementy opieki i zabawy, komunikacji z rodzicami w zakresie opieki i warunków rozwoju dzieci, standardów dotyczących przygotowania, zarządzania placówką i pracy personelu. Akcenty edukacyjne i opiekuńcze są jednakże różnie rozłożone: w Szwecji zalecenia silnie podkreślają elementy edukacyjne, w innych krajach elementy edukacyjne i opiekuńcze są bardziej równomiernie rozłożone. Praktyką jest, że zalecenia określone na poziomie krajowym służą poszczególnym placówkom do przygotowywania ich własnych programów i planów edukacyjnych i opiekuńczych. W Czechach, gdzie zalecenia dotyczące standardów jakości edukacji zostały stosunkowo niedawno wprowadzone, prowadzone są szkolenia dla przedstawicieli placówek opiekuńczych i udostępniane są na stronie internetowej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej liczne materiały edukacyjne wspierające placówki w adoptowaniu tychże standardów.

Monitorowanie opieki nad dziećmi ma złożony charakter. W Szwecji wytyczne w zakresie monitorowania są elementem standardów opieki. W większości analizowanych krajów bieżąca ocena funkcjonowania placówek podlega samorządom lokalnym. Niemniej, prerogatywy w tym zakresie mają również odpowiednie ministerstwa: zdrowia, pracy i polityki społecznej, edukacji. Na Litwie wytyczne w zakresie monitorowania jakości pracy placówek dopiero są tworzone.

Bibliografia:

EDUCAS (2021), Early Childhood Education and Care Systems. Belgium (Flanders), Italy and Lithuania <https://www.issa.nl/sites/default/files/u730/EDUCAS%20-%20Fact%20sheet-%20ECEC%20systems%20-%20Belgium%2C%20Italy%20and%20Lithuania.pdf>.

Instytut Pokolenia (2022), Czeski sukces demograficzny, https://instytutpokolenia.pl/czeskisukcesdemograficzny/pdf/RAPORT_Czeski-sukces-demograficzny.pdf.

MPSV (2019), Péče o děti v mikrojeslích. Provozujeme mikrojesle – praktická příručka, Praha.

OECD (2016), Starting Strong IV. Early Childhood Education and Care Data Country Note Netherlands, <https://www.oecd.org/education/school/ECECDCN-Netherlands.pdf>.

OECD (2016), Education at a Glance 2016: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/eag2016-en>.

OECD (2021), Education Policy Outlook 2021: Shaping Responsive and Resilient Education in a Changing World, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/3fb4364b-en/index.html?itemId=/content/component/3fb4364b-en>.

OECD (2022), Quality assurance and improvement in the early education and care sector, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/774688bf-en.pdf?expires=1672063918&id=id&accname=guest&checksum=65280A90BCE6AA825287D2198BA3C742>.

Slot P.L. (2014), Early Childhood Education and Care in the Netherlands. Quality, curriculum and relations with child development, <https://www.sociaalwerknederland.nl/?action=file.download&file=10614&m=1418746717>.

Taguma M., Litjens I., Makowiecki K. (2013), Quality Matters in Early Childhood Education and Care. Sweden, OECD Publication, <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/quality-assurance-early-childhood-and-school-education>.

United Nations (2010/2011), World Data on Education 2010/2011 <http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Netherlands.pdf>.

UNICEF (2022), A deep dive into the European Child Guarantee in Lithuania. Main report, <https://www.unicef.org/eca/media/19621/file/Deep%20dive%20Lithuania%20main%20report%20EN.pdf>.

Van der Werf M.W., Slot P.L., Kenis P.N., Leseman P.P.M. (2021), Inclusive practice and quality of education and care in the Dutch hybrid early childhood education and care system. *ICEP* 15, 2 (2021). <https://doi.org/10.1186/s40723-020-00079-x>
<https://ijccep.springeropen.com/articles/10.1186/s40723-020-00079-x>.